

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Kuramsal Makale / Theoretical Article

Sosyal Sermaye ve Toplumsal Hareketler: Toplumsal Eşitsizliğin İlişkisel Dönüşümü

Social Capital and Social Movements: Relational Transformation of Social Inequality

Füsün KÖKALAN ÇİMRİN¹

¹Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
Meslek Yüksek Okulu, İktisadi ve İdari
Programlar, İzmir, Türkiye

Corresponding author:

Füsün KÖKALAN ÇİMRİN,
Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksek
Okulu, İktisadi ve İdari Programlar, Buca,
İzmir, Türkiye

E-mail: fusun.kokalan@deu.edu.tr

Received: 26.04.2018

Accepted: 19.07.2018

Citation: Kökalan-Çimrin, F. (2018). Sosyal sermaye ve toplumsal hareketler: Toplumsal eşitsizliğin ilişkisel dönüşümü. *Journal of Economy Culture and Society*, 58, 217-227. <https://doi.org/10.26650/JECS418713>

öz

Türkiye’de toplumsal hareketler, sivil toplum ve demokrasi tartışmaları üzerinden gerçekleştirilen akademik yazın alanında disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmeye çalışılmış olsa da günümüzde bu alanın ne yazık ki pek çok eksiği mevcuttur. Ortaya çıkan böylesi bir durumun ise hem politik dayanakları hem de entelektüel yoksunlukları söz konusudur. Sosyal bilimler literatürü içerisinde daha çok kamusal alanın bir temsili olarak kabul edilen toplumsal hareket çalışmalarına farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan bu çalışma, aile, örgütlenme ve toplumsal hareketler arasında bağ kurma amacındadır. Bu çalışma, özel alanının önemli bir temsilcisi olan ailenin aslında sosyal sermaye üretme ve sağlama yolu ile toplumsal bir harekete evrilmeye sürecini LISTAG (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Grubu) özel örneği üzerinden görünür kılmaya çalışmaktadır. Türkiye için sosyal sermaye olgusunu, aile ve örgütlenme pratikleri bağlamında ele alarak, ülkemizdeki sosyal sermaye rezervlerini toplumsal hareket çalışmaları açısından kullanışlı hale getirmek, çalışmanın temel kurgusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada sosyal hareketler ve sosyal sermaye arasında kurulan bağ, sosyal ilişki kavramı çerperinde şekillenmektedir. Kadınlar, yoksullar ve LGBTI+ birey ve aileleri gibi var olan çeşitli kişilerin sosyal ilişki kurma süreç ve olanaklarının dışında tutulması, toplumsal eşitsizliğin ilişkisel dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Ortaya çıkan böylesi bir yoksunluğu aşmanın olanaklarından biri de şüphesiz ki toplumsal hareketlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sermaye, ilişkisel sosyoloji, LISTAG, toplumsal hareketler

ABSTRACT

Although attempts have been made to develop an interdisciplinary point of view in the field of academic literature through the discussion of social movements, civil society, and democracy in Turkey, there are still many short comings in this field today. Such a situation is both politically and

intellectually depriving. The aim of this study is to establish a connection between family, organization, and social movements, aiming at bringing a different perspective to the studies of social movements that are accepted as a representation of the public sphere in the social sciences literature. This study tries to make a family, which is an important representative of the special field, visible in the process of evolving a social movement by producing and providing social capital using the special case of LISTAG. Through considering the social capital phenomenon in the context of family and organization practices, making social capital resources in our country usable for societal movement studies forms the fundamental design of the current study. In this study, the context established between social movements and social capital shapes in the frame of social relation. Excluding various people in social life such as women, the poor and LGBTI+ individuals and their families from the processes and means of establishing social relations unfortunately contributes to the relational transformation of social inequality. One of the means for overcoming such deprivation is social movements.

Keywords: Social capital, relational sociology, LISTAG, social movements

EXTENDED ABSTRACT

Although an attempt has been made to develop an interdisciplinary point of view in the field of academic literature through the discussions of social movements, civil society, and democracy in Turkey, there are still many shortcomings in this field today. Such a situation is both politically and intellectually depriving. The aim of this study is to establish a connection between family, organization and social movements, aiming at bringing a different perspective to the studies of social movements which are accepted as a representation of the public sphere in the social sciences literature. This study tries to make a family, which is an important representative of this special field, visible in the process of evolving a social movement by producing and providing social capital using the special case of LISTAG. Through considering the social capital phenomenon in the context of family and organization practices, making social capital resources in our country usable for societal movement studies forms the fundamental design of the current study.

In this study, the context established between social movements and social capital shapes in the frame of social relations. Although it is in the center of social sciences, the social relations concept has only recently begun attracting the attention it deserves, especially after 1960s. Particularly, the social relation concept has become more important within the social construct, which isolates individuals of our time. While the reserves of social relations established between social institutions and individuals creating social capital have become increasingly important, this has laid the foundations of a different subordination process for disadvantaged groups inside the social construct. Excluding various people such as women, the poor, and LGBTI+ individuals and their families from the processes and means of establishing social relations unfortunately contributes to the relational transformation of social inequality. One of the means for overcoming such deprivation is social movements.

Within the context of social movements, it becomes possible to create social capital reserves through social relations that cannot be obtained by disadvantaged groups through organization dynamics implemented on global and local planes. On this purpose, LISTAG, a solidarity association of families with homosexual, transsexual or bisexual children, was selected as the sample case of this study. This family organization, which used to mobilize through sharing and exchanging experiences in the beginning, has become an efficient social movement instrument creating social capital in today's Turkey.

In our country, individuals with different sexual orientations and identities are alienated from several rights and social relation networks when they share their differences with their families and social environments. These young people, who are denied housing, education, social-security rights,

and even their right to live, gradually become more isolated. Within the intricate structure of social construct, these young people, who are often abandoned by their families, consequently lose their means for establishing social relations and creating social capital. This fact can be expressed as the dark face of social capital and may contribute to deepening inequalities. Individuals ostracized from social relation networks are dispossessed of their means for creating social capital. There are various means for eliminating this process. At this point, for social movements such as LISTAG, organizing to fight their children's loss of rights and strengthening their means for social capital are particularly important.

LISTAG began getting together on solidarity basis in January 2008 and has turned into a very strong social movement for Turkey and Europe. Families fighting their children's loss of rights and social capital reserves organize by establishing social relations. To that end, they resort to break down current prejudices by creating a perspective and awareness on the people with different sexual orientations and identities within the social structure. On the other hand, they have made attempts and performed activities for the individuals deprived of education, employment, and housing rights to provide these rights. Acquisitions have provided great contributions in the process of producing social capital through social relation. Within the context of these processes, it is possible to suggest that LISTAG is a social movement, trying to resolve relational transformation of social inequality through social capital creation process for these young people with different sexual orientations or identities we can consider a disadvantaged group.

1. Giriş

21. yüzyılda modern toplumların hızla ferdileşmesi ve tüketim örüntüleri çerçevesinde biçimlenen toplumsal konumu bireyleri giderek daha fazla oranda yalnızlaştırmaktadır. Günümüz toplumunda ortaya çıkan böylesi bir tablo sonucunda da sosyolojik tartışmalar bağlamında sosyal ilişki ve ağların bireylerin ve toplumun ihtiyaç duyduğu donanımı sağladığı fikri yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Sosyoloji literatürünün tarihsel ve yoğun külliyatına bakıldığında, sosyal ilişki, sosyal ağlar ya da sosyal sermaye kavramlarının yeni formasyonlar olmadığı görülür. Adı geçen kavramların sosyoloji literatürünün temel kavramları olmasına rağmen, modernleşmenin başlangıcından bu yana 1960'lı yıllarda daha çok konuşulmaya ve önem verilmeye başlandığı söylenebilir. Sosyal ilişki ve sosyal sermaye kavramları açısından ele alınan konular sosyal bilimler literatürü içerisinde yeni su yüzüne çıkmış olmamakla birlikte, günümüz sosyal sermaye tartışmaları açısından yeni olan, sosyal sermaye ve sosyal ilişkinin toplumsal yaşamın işleyişi bakımından ne kadar önemli ve kullanışlı olduğunun bilincine varılmış olmasıdır.

Modern toplumda artan orandaki bireyselleşme süreci beraberinde sosyal ilişkilerin ve toplumsal güven duygusunun zayıflamasına yol açmaktadır. Çeşitli toplumsal sorunları çözmek için ortaya çıkan sosyal sermaye kavramı ise sosyal bilimler alanında özellikle de 20. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılan bir kavram olarak güncelliğini korumaktadır. Ancak karşımıza çıkan tablo ikili bir görünüm sunar. Sosyal bilimcilerin bir kısmı sosyal sermaye kavramını toplumsal sorunların çözümü için yegane formül olarak ele alırken, diğer bir kısmı da daha ihtiyatlı davranmayı tercih etmektedir. 1960'lı yıllardan sonra özellikle de Avrupa'da genelde toplumsal birlik-telik ve özelde ise iktisadi kalkınmayı sağlamak adına konu edinilen sosyal sermaye kavramının temel dayanak noktası ise sosyal ilişkidir. Genellikle toplumsallaşma süreci içerisinde kendiliğinden bir form alan sosyal ilişki kavramı, günümüzde daha farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda öncelikle literatür açısından sosyal ilişkinin ne olduğuna ve önemine değinmekte fayda vardır.

2. Sosyal Bilimler Litatatürü Açısından Sosyal İlişki ve Sosyal Sermaye

Sosyal ilişkilerin bilimi olarak kabul edilen sosyoloji literatürü içerisinde sosyal ilişki kavramı oldukça tartışmalıdır. Literatürde mevcut olan daha başka pek çok kavramın uzlaşısı konusunda yaşanan gerilimin sosyal ilişki kavramı için de geçerli olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan böylesi bir durumun ise gerçekte iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki, sosyal ilişkinin gerçekte hangi toplumsal kurguya karşılık geldiğidir. Yani biz sosyal ilişki derken yalnızca bireyler arasındaki ilişkiden mi söz ediyoruz, yoksa daha başka ilişki biçimlerini de sosyal ilişki olarak ele almak mümkün müdür? Diğer yandan ve daha önemli bir biçimde ifade etmemiz gerekir ki, sosyal ilişkilerin tarihsel seyrinde yatar. Geçmişten günümüze dek sayısız biçim ve koşullarda ortaya çıkan bu denli farklı sosyal ilişki tiplerini tek bir kavram adı altında birleştirmenin güçlüğüdür. Ortaya çıkış koşulları, izledikleri serüven ve yarattıkları etkiler bakımından sayısız sosyal ilişki biçimini tekleştirme uğraşı olanaksız ve belki de anlamsız bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Sosyal ilişki kavramı, sosyal sermaye yaklaşımının ana fikrini oluşturmaktadır. Sosyal sermaye yaklaşımı, daha çok sosyal ilişkilerin gücüne yapılan vurgu ile anlaşılmaya çalışılır (Aydemir ve Özşahin, 2011, s. 45). Dolayısıyla da sosyal sermaye tartışmalarını sürdürürken ele almamız gereken en önemli husus, sosyal ilişkilere dir. Sosyal sermaye bu anlamda bireyin sahip olduğu sosyal ağların genişliği ya da azlığını ifade eder. Temelde yalın ve basit bir kavram gibi görünen sosyal ilişki anlayışı, literatür içerisinde tartışmalı bir görünüm sergiler. Günümüzde ise sosyal ilişkinin açıklanması bağlamında ikili bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Bu ayırım öylesine derindir

ki, gerçekleştirilen çalışmaların yönetsel ve kuramsal yönelimini belirleme gücüne sahiptir. Bu anlamda söylenebilecek ilk şey, sosyal ilişki kavramına nasıl bakıldığıdır. Sosyal ilişkiyi toplumsal örüntü içerisinde kişilerin kendiliğinden kurdukları bireyler arası ilişkiler olarak algılamak mümkündür. Daha çok tözcü yaklaşım olarak kabul edilen bu eğilim, özne/aktör odaklıdır. Genel eğilim olarak ortaya çıkan bu yaklaşımın temel dayanak noktası, toplumsallaşma sürecidir. Bu yaklaşıma göre aktörler toplumsal yapıda aile, din, akrabalık bağları, okul vb. araçlar yolu ile çeşitli sosyal ilişkiler kurar. Bu durum, her aktör için doğal ve kaçınılmaz bir süreçtir. Ancak her birey için sosyal ilişkiyi kurmanın biçim ve yöntemleri farklı olabilir. Tözcü bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan bu bakış açısı, özellikle de günümüzün ilişkiyel sosyologları tarafından ciddi biçimde eleştirilmektedir. İlişkiyel yaklaşımı ise tözcülüğün tersidir. İlişkiyel sosyoloji, töz yerine faili koyar. Yaklaşıma göre fail yalnızca ne tek başına aktör ne de kolektivitelerdir. Fail gerçekte ara-konumlardır. Tözcülüğün tam aksi olan ilişkiyel sosyolojiye göre sosyal ilişkiler, bireyler arasında değil, bireylerin işgal ettikleri konumlar ve pratikler arasında gerçekleşir. Burada belirleyici olan bireyler değil, konumların ve pratiklerin potansiyelidir (Çeğin ve Göker, 2012). Toplumsal aktörlerin kendilerine fayda ve avantaj sağlayabilecek konum ve pratiklere sahip olmaları, onların sosyal sermaye güçlerini artırmaktadır. İlişkiyel sosyolojinin yaklaşımı olarak kabul edilen bu bakış açısına göre sosyal ilişkiler toplumsal yaşamda kalıcı olan yegane unsurdur. Bireyler arasındaki ilişkiler değişebilir olmasına rağmen toplumsal konum ve pratikler açısından ilişkiler kalıcıdır. Elbette ki, bu ilişki biçimlerinin de zamanla işleyişi, görünümü ve etkileri çeşitli farklılıklar gösterebilir. Ancak sosyal ilişkinin mevcut olmadığı bir toplumsal konumdan söz etmek mümkün değildir.

Sosyal ağlar yaklaşımı bağlamında sosyoloji literatürünü büyük ölçüde etkilemiş olan sembolik etkileşimci yaklaşıma göre ilişkiler, toplumsal aktörler arasındaki mevcut ve somut bağlar olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan Coleman, Putnam ve Bourdieu gibi kısmen daha yakın dönem olarak kabul edebileceğimiz düşünürler açısından ilişki, toplumsal kaynakların dağılımı anlayışı üzerinden açıklanmaktadır (Crossley, 2015, s. 193). Özellikle de sosyal sermaye ve ilişkiyel sosyoloji alanına büyük bir katkı sağlamış olan Bourdieu'ya göre toplumsal kaynakların yani sosyal sermaye türlerinin dağılımı, bize toplumsal sürecin ilişkiyel bağlamını sunmaktadır (Bourdieu, 1986). Toplumsal yapıda hüküm süren sermaye türlerine erişme konusunda ortaya çıkan kolaylık ya da yoksunluklar, toplumun ilişkiyel bağlamına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla sosyal yapıda egemenliğini sürdüren önemli bir sermaye türü olan sosyal sermayeye ulaşım konusunda ortaya çıkan ağlar bize sosyal ilişki kavramını sunmaktadır. Geçmişte ya da günümüzde herhangi bir toplumda mevcut olan sosyal sermaye kaynaklarına ulaşma koşulları, tüm toplumsal aktörler ve örgütler açısından eşit koşullara sahip değildir. Sosyal sermayeye ulaşma konusunda ortaya çıkan eşitsizliğin ilişkiyel kökenlerini (Tilly, 2012) ele almak, hem bu çalışmanın hem de sosyolojik bir çözümlemenin temelini oluşturabilir.

Sosyal sermaye kavramının temelini oluşturan ilişki yaklaşımına göre toplumsal yaşamda ilişki kurmak birinci derecede önemlidir. Çünkü toplumsal aktörler çoğu zaman tek başlarına elde edemeyecekleri pratik ve konumlara ancak ilişkiler yolu ile ulaşabilirler (Field, 2008). Ortaya çıkan ilişki ve ağlar ne kadar kuvvetli olursa, sosyal sermayenin de güçlü olması kendiliğinden gerçekleşir. Durum tam tersinde düşünüldüğünde ise sosyal ilişki ağlarından yoksun olan bireylerin sosyal sermayeye ulaşma konusunda dahir takım sorunlar yaşayacakları aşikardır. Diğer yandan sosyolojik bir temelde toplumsal eşitsizliğin birincil nedeni ırkçılık, cinsiyetçilik ya da etnik ayrımcılıkta aranır. Oysa ilişkiyel yaklaşıma göre eşitsizlik, gruplar ya da aktörler gibi varlıkların yönelim ve eylemlerinde aranmalıdır. Yani eşitsizliğin nedenleri özlerde (cinsiyet, etnisite vb.)

değil, toplumsal bağlarda aranmalıdır. Sosyal iletişim ağlarının değerli bir servet olduğunu savunan sosyal sermaye yaklaşımına hayat veren üç düşünürün (Coleman, Putnam, Bourdieu) ise kavramın geliştirilmesine çok büyük katkılar sağlamasına ve belli anlam yakınlıkları bulunmasına karşın kavramı her birisinin kendi bakış açıları çerçevesinde farklı yorumladıklarını söyleyebiliriz.

Yukarıda adı geçen her üç düşünür içerisinde sosyal sermaye kavramı açısından sosyal ilişkilere en çok vurgu yapan kişi Putnam'dır. Toplumsal aktörler arasındaki ilişkiyi, toplumsal değişme ve hatta gelişme fikrinin merkezine koyan Putnam'a göre toplumsal işleyişi belirleyen ilişki ve ağlardır (2000). Bu sebeple Putnam'a göre sosyal ilişki aslında hem kamusal hem de özel alanın temelinde yatan ana unsurdur. Bireylerin her iki alanda kurdukları ya da kurmadıkları sosyal ilişkiler onların sosyal sermaye kapasitelerini oluşturmaktadır. Ancak yine de bu durum kişisel bir çabanın çok daha ötesinde bir anlam taşır. Daha çok siyaset bilimi alanında çalışmalar yapan Putnam, sosyal sermaye kavramını kolektif hareket ve yurttaşlık bağlamında ele almıştır. Putnam, sosyal sermaye kavramını işlevsel bir araca dönüştürerek bireyin kolektif hareket etme gücüne ve yurttaşlık haklarından faydalanma potansiyeline dikkat çekmiştir. Bu anlamda Putnam'a göre sosyal sermayenin iki biçimi vardır. Bunlardan ilki, bağlayıcı yani dışsallaştıran sermaye türüdür. Homojen bir yapıya gönderme yapan bu sermaye türünde esas olan seçkin kimliklerin desteklenmesidir. Kendisini dışarıdaki farklı gruplara kapatan ancak içerde çok kuvvetli ilişkiler kuran sermaye biçiminden söz etmektedir. Diğer yandan karşımıza çıkan ikinci tür, köprü oluşturan sosyal sermaye türüdür. Farklı kimlikleri destekleyen ve çeşitli ilişki ağlarına vurgu yapan bu sermaye türüne göre önemli olan işbirliğidir. Sınırlı bir alanı kapsayan bağlayıcı sosyal sermaye türüne karşın köprü oluşturan sosyal sermaye türü dışı açık bir iletişim ağı ve işbirliğine gönderme yapmaktadır (Field, 2008, s. 45). Her iki sermaye aracı da bireyler açısından sosyal sermayenin üretilmesi bağlamında çeşitli olanak ve dezavantajlar içermektedir. Sosyal sermayeye sahip olmak, bireyi toplumsal yapı içerisinde avantajlı bir duruma getirdiğine göre burada önemli olan ilişki ağlarına ulaşma konusunda tüm bireylerin eşit koşullarda yer alıp almadığıdır. Putnam ilişki ağlarına ulaşabilen, dolayısıyla da güçlü bir sosyal sermaye rezervine sahip olan toplumsal aktörler ile bu olanaktan yoksun olanlar arasındaki eşitsiz koşullara dikkat çeker (Putnam, Leonardi ve Nanetti, 1993). Eşitsizliğin ilişkisel kökeni olarak kabul edilebilecek bu durum, makro bağlamda sosyal sermaye kavramı ve mikro bağlamda da bu çalışma açısından ortaya konan temel sorun olarak kabul edilebilir.

Büyük oranda eğitim sosyolojisi üzerine çalışan Coleman'ın ise sosyal sermayenin kazanılması konusunda daha çok eğitimin önemine vurgu yaptığı görülür. Sosyal sermaye yaratılması için gerekli olan sosyal ilişkinin temelini yüksek derecede güven ve ortak değerler yolu ile temellendirir (Field, 2008, s. 28). Bu anlamda da Coleman'ın büyük oranda insani sermaye ile sosyal sermaye arasında bir bağ kurmaya çalıştığı söylenebilir. Sosyal sermayeyi daha çok bir fırsat ve avantaj olarak ele alan düşünür, sosyal ilişkilerin yarattığı avantajlar yolu ile insani sermayenin güven ve ortaklaşa değerler yolu ile sosyal sermaye rezervine dönüşmesinin katkılarını sunar. Ancak bu katkı Coleman'a göre fırsatçılık içeren bir süreç değildir. Ortak değer ve güvenin temellendirdiği sosyal ilişki sayesinde sosyal sermaye kendiliğinden ve doğal bir biçimde konumlanır. Bu yüzden de sosyal sermaye kişisel bir durum değil, aksine kamusal bir ürün olarak değerlendirilmelidir (Coleman, 1994). Aile, akrabalık ve özellikle de eğitim sürecinin sosyal sermaye birikimi üzerindeki etkisine vurgu yapmasına rağmen sonradan oluşturulmuş toplumsal kurumların sosyal sermaye potansiyeli üzerinde daha fazla oranda etki ettiğini savunmaktadır. Ancak Coleman bu vurguyu yaparken ve sosyal sermayenin avantajlarından söz ederken, kavramın karanlık yüzüne

nerdeyse hiç dikkat çekmemiştir. İyimsen bir bakış açısıyla Coleman'a göre sosyal sermaye kavramı nerdeyse tamamen tehlikesiz bir içeriğe sahiptir. Buna karşın Putnam ve özellikle de Bourdieu'nun sosyal sermayenin harekete geçirmiş olduğu ve eşitsizliğe dayalı olan ilişkisel kökenleri ne de vurgu yaptıkları görülür.

Sosyal sermaye yaklaşımları açısından bu çalışmanın kurgusu ile nerdeyse örtüşen yaklaşım Bourdieu'ya aittir. Toplumsal yapıdaki kolektif kaynakların toplamı (Bourdieu, 1986) olan sosyal sermaye kavramı, birikimli bir sürece dayanır. Farklı sermaye türleri (ekonomik, kültürel, sosyal) üzerinde çalışan Bourdieu'ya göre bu farklı türler zaman zaman birbirleriyle çatışan zaman da zaman da birbirlerini destekleyip, birbirinin yerine geçen bir konum teşkil ederler. Yazarın sermaye türleri arasındaki ilişkiyi incelemesinin temel amacı ise toplumsal hiyerarşiyi açıklama kaygısıdır (Fine, 2008, s. 105). Çünkü Bourdieu'ya göre özellikle de sosyal sermaye, toplumsal aktörlere çok çeşitli avantajlar sağlamakla birlikte aynı zamanda bir "ayırım" (distinction) aracıdır. Bu sebeple Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramını ele alış tarzının biraz dolaylı olduğunu söylemek mümkündür. Özetle, bu yaklaşıma göre sosyal sermaye, ayrıcalıklı bir konuma sahip olan aktörlerin toplumsal kazanımlarına katkı sağlarken, bu konum ve pratiklerden yoksun olanlar için de bir ayrımcılık ortaya çıkarmaktadır. Sosyal bilimlerin temel kaygısının da bireyler arasındaki gözlenen temel farklılıklar ya da ayrımları ortaya koymak olduğunu iddia eden Bourdieu'ya (2012, s. 370) göre sosyal sermaye kavramı gerçekte anlaşıldığı kadar masum bir kavram değildir. Çünkü sosyal sermaye tüm avantajlarına rağmen diğer yandan da toplumsal yapıdaki eşitsizliğin ve iktidarın sürdürülmesine de katkı sağlayabilir. Sosyal sermayenin karanlık yüzü olarak kabul edilen bu anlayış, oldukça gerçekçidir. Çünkü avantajlı konum ve pratiklere sahip olan toplumsal aktörler bu avantajlarını sosyal sermaye yaratma yolu ile daha da artırma şansına sahipken, bu olanaklardan yoksun olan çeşitli grup ya da kişilerin hem sahip oldukları konum ve pratikler açısından hem de tek başlarına ulaşamayacakları sosyal sermaye araçları yoksunlukları nedeniyle dezavantajlı durumdadırlar. Bu durumda sosyal sermayenin kendine özgü bir biçimde eşitsizliği üreten bir işleve sahip (Field, 2008, s. 22) olduğu da söylenebilir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir ayrıntı mevcuttur. Bourdieu'nun sosyal sermaye yaklaşımı sınıf temellidir. Daha çok orta sınıf üzerinden açıklamaya çalıştığı sosyal sermaye kavramı açısından bu ayrıntının da göz ardı edilmemesi gerekir.

3. Toplumsal Bir Hareketin (LİSTAG) Sosyal Sermaye Yaratma Kapasitesi

Sosyal sermayenin karanlık yüzü olarak kabul edilen ve sosyal sermaye enstrümanlarına ulaşmak konusunda dezavantajlı gruplar arasında yer alan toplumsal hareket aktörleri için sosyal ilişki kavramı büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz 21. yüzyıl dünyasında toplumsal hareketlerin ve onların aktörlerinin örgütlenmesi bağlamında sosyal ilişki kavramının önemi büyüktür. Çünkü günümüzdeki örgütlenme pratiklerinin temelinde sosyal ilişki ve ağlar yolu ile gerçekleştiği görülür. Diğer yandan konuya daha farklı bir perspektifte bakıldığında ise günümüzde örgütlenen pek çok toplumsal hareketin gerçekte sosyal ilişki ağlarından yoksun oldukları ve bu sebeple sosyal sermaye yaratma becerilerinin düşük olması nedeniyle örgütlendiklerini de söylemek çok abartılı olmasa gerek.

Sivil haklar, toplumsal hareket ve sosyal sermaye bağlamında konuyu daha görünür kılmak üzere verilebilecek en iyi örneklerden birisi LİSTAG (*Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Grubu*)'dur. LİSTAG, "aile üyelerinden birinin eşcinsel, biseksüel, trans ya da interseks olan, ağırlıklı olarak anne ve babalardan oluşan bir gruptur" (<http://listag.org>). Kısacası çocukları farklı cinsel yönelime yada kimliğe sahip olan ailelerin oluşturduğu bir

toplumsal harekettir. Çocuklarının LGBTİ+ olması dolayısıyla yaşadıkları zorlukları ve deneyimleri paylaşma ihtiyacı duyan ailelerden oluşmaktadır. Başlangıçta yani Ocak 2008’de yalnızca dayanışma ve paylaşımında bulunma amacıyla birkaç ailenin bir araya gelmesi ile harekete geçen bu aile örgütü, bugün ciddi bir toplumsal harekete dönüşmüştür.

LİSTAG, çalışmalarına başladığı 2008’den itibaren çocukları için hem gündelik yaşamda hem de hukuksal anlamda kaybedilmiş olan haklar ve sosyal sermaye ağlarını genişletmeleri için çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır. Öncelikle deneyimlerini paylaşmak ve daha dayanışmacı bir ortam hazırlamak için iki temel kitapçık hazırlamışlardır. Bunun dışında örgütlenme ağını güçlendirmek ve çalışmalarını örgütlemek üzere düzenli olarak toplantı yapmaya başlamışlardır. LİSTAG gönüllü aileleri, çalışmalarını koordine etmek üzere üç ayrı toplantı düzenlemektedir. Bunlardan ilki CETAD (Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği) ile yapılan gönüllü psikiyatrların ve psikologların desteğiyle gerçekleştirilen aylık toplantılardır. Bu toplantılar, her ayın ilk Perşembe günü İstanbul, Ankara ve İzmir’deki CETAD merkezlerinde gerçekleştirilmektedir. Bu toplantılara yalnızca ebeveynler katılabilmektedir. Daha çok bilgilenme ve deneyim paylaşma zemininde yürütülen bu toplantılar, ailelerin yalnız olmadıklarını kavramaları açısından onlara büyük katkı sağlamaktadır. İkinci toplantı türü ise her Cumartesi günü haftalık çalışma programı oluşturmak üzere yapılmaktadır. Bu haftalık toplantılarda hem deneyim paylaşma hem de gruba yeni katılan aileler ile iletişime geçilmesi hedeflenmektedir. Son toplantı türü ise ayda bir kez düzenlenen yemekli davetlerdir. Bu yemekli toplantılarda aileler bir taraftan yaşadıkları sıkıntıları paylaşırken, diğer yandan da yargılanmadıkları bir ortamda çocukları ile birlikte daha kaliteli zaman geçirmektedirler.

LİSTAG, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim farklılığından doğan ön yargıları kırmak, ayrımcılığa karşı insanları doğru bilgilendirmek amacıyla”(http://listag.org) çalışmalarını yürütmektedir. Bugün için LİSTAG gönüllüsü olan ailelerin niceliksek bir rakamını vermek oldukça güçtür. Ancak ortalama olarak iki yüz ailenin destek olduğu bilinmektedir. Bu aileler çocuklarının hak kayıpları ve sosyal sermaye ağları oluşturmak için mücadele ederken, yurtdışındaki ebeveyn örgütleri ile de yakın temas ve dayanışma kurmuşlardır. Çocukları LGBTİ+ olan ebeveynler Avrupa ağı (ENP) 21-22 Şubat 2017 tarihinde ILGA Europe’un da desteğiyle Avrupa Çatı Örgütünü kurmuştur. (http://listag.org). Konferansa yaklaşık olarak on beş farklı ülkeden aile örgütlenmeleri katılmıştır. Konferansta yer alan en güçlü aile örgütlerinden biri de LİSTAG’dır. Ayrıca örgütün elde ettiği en önemli kazanımlardan bir tanesi anayasanın eşitlik maddesine “*cinsel yönelim*” ve “*cinsiyet kimliği*” kavramlarının dahil edilmesi sürecidir (http://listag.org). LİSTAG’ın örgütlenmeye başladığı 2008 yılından itibaren başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir ve Denizli’de de aile örgütleri aktif olarak çalışmalar yürütmektedir.

LİSTAG’nun örgütlenmesinin temel amacı ise ailelerin çocuklarının ulaşmakta zorlandıkları sosyal sermaye araçlarını onlar için kolaylaştırmak kaygısına dayanmaktadır. Güven ve gönüllülük esasına dayalı olan bir aile örgütünün, toplumsal harekete dönüşme sürecinin temel dayanak noktası, sosyal sermaye rezervinin yaratılmasıdır. Paxton’nin (2002) değerlendirmesine paralel olarak “güven” ve “gönüllü organizasyon” anlayışı temelinde örgütlenmiş olan toplumsal bir hareketi (LİSTAG) sosyal sermaye yaratan bir enstürman olarak ele alabiliriz. Hatta sosyal sermayeden yoksun olanlar için toplumsal hareketlerin etkin bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Burada bize yol gösteren yaklaşım ise Bourdieu’nun sosyal sermaye kavramıdır.

Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği üzere Bourdieu’ya göre sosyal sermaye kavramı çok fazla talep görmesine rağmen sorunsuz bir kavramsallaştırma değildir. Özellikle de toplumsal hiyerarşinin kalıcı hale gelmesi bağlamında çeşitli potansiyeller barındırmaktadır (Bourdieu, 1986).

Sosyal ilişkileri derinleştirme yolu ile sosyal sermayeden maksimum fayda sağlayan aktörlere karşın, böylesi olanaktan yoksun olanlar (özellikle de dezavantajlı gruplar) bağlamında sosyal sermaye kavramı oldukça tartışmalıdır. Çünkü toplumsal eşitsizliğin kaynağı özler değildir. Eşitsizlik, büyük oranda kendiliğinden tekrarlanan toplumsal sorunlar karşısında sınıfsal olarak ayrıcalıklı olarak konumlanmış olan aktörler ve diğerleri arasındaki ilişkilerden kaynaklanır. Toplumsal yaşamda var olan ayrıcalıklı bireyler diğer ayrıcalıklı birey ve kurumlarla oluşturulan sosyal ilişkiler yolu ile sosyal sermaye rezervlerini güçlendirirler (Field, 2008, s. 39). Oysa yine toplumsal yaşamda konumlanmış olan dezavantajlı grup ve aktörler (yoksullar, işsizler, yaşlılar, LGBTİ+ birey ve onların aileleri vb.) bağlamında böylesi pembe bir tablodan söz etmek mümkün değildir. Aksine dezavantajlı gruplar bağlamında sosyal sermaye, bir birikim ve kazanım sürecinden öte bir engel ve dışlanma aracı olarak karşımıza çıkar (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Zaten bilindiği üzere Bourdieu'nun yaklaşımı daha çok sınıf temelli bir yaklaşım olmakla birlikte, orta sınıfları hedef almaktadır.

Konumuz gereği ele alınan LİSTAG aile örgütlenmesi ve onların çocukları da Bourdieu'nun söz etmiş olduğu sosyal sermaye enstrümanlarına ulaşma konusunda sorun yaşayan dezavantajlı gruplardan birisidir. Cinsel kimliği ya da yönelimi farklı olan bir genç, kimliğini ailesi, arkadaşları ve akraba grupları ile paylaştığı andan itibaren tüm sosyal sermaye üretme ağ ve ilişkilerinden dışlanmaktadır. Başlangıçta ailelerin terk ettiği ve dolayısıyla da zamanla eğitim, barınma, akrabalık ve çalışma haklarından yoksun kalan bu gençler, sosyal sermaye ağlarının dışına itilmektedir. 21. yüzyılın birey temelli toplumsal kurgusu içerisinde giderek yalnızlaştırılan ve tek başına bırakılan bu insanlar, sosyal sermaye üretme kapasitesinden tamamen yoksun bırakılmaktadırlar. Bourdieu tarafından “*kredi değeri*” (Field, 2008, s. 24) olarak kabul edilen bu süreç, toplum tarafından tanınma ya da dışlanma anlamına gelir. Çeşitli sorunlar nedeni ile mağdur durumda olan bireyler, sahip oldukları düşük sosyal sermaye rezervleri nedeniyle daha da dezavantajlı duruma gelebilirler. Çünkü sosyal ilişki ve sosyal sermaye yaratma süreci birikimli bir esasa dayanır. Sosyal sermayeden dışlanma (Field, 2008, s. 112) olarak kabul edebileceğimiz bu süreç, sosyal sermayenin karanlık yüzünü temsil eder.

Toplumsal eşitsizliğin ilişkisel kökenlerini (Tilly, 2012) dönüştürmek üzere örgütlenmiş olan LİSTAG ise aslında bu çocuklara bir hak kazandırmaktan öte oluşturdukları toplumsal hareket örgütlenmesi yolu ile çocuklarının sosyal ilişki ağlarını güçlendirerek sosyal sermaye üretme ve biriktirme süreçlerine katkı sağlamaktadır. Dayanışmacı ve aracı sosyal sermaye (Başak ve Öztaş, 2010) üretme enstrümanı olarak yorumlayacağımız LİSTAG, gerçekte sosyal sermaye ve dışlanma arasındaki negatif ilişkinin ortadan kalmasına katkı sağlayan bir unsurdur. Çünkü günümüzde LGBTİ+ bireyler açısından ortaya çıkan eşitsizliğin asıl nedeni, bu bireylerin sahip oldukları kimlik yani tözler değil, gerçekte var olan toplumsal ilişkilerin eşitsiz kökenleridir. Yani toplumsal eşitsizliğin dayanağını özlerin değil, bağların oluşturduğunu söylemek mümkündür (Tilly'den akt. Emirbayer, 2012, s. 36). Sosyal sermaye yaklaşımı açısından kredi değerleri düşük olarak kabul edebileceğimiz çeşitli gruplar açısından ortaya çıkan bu sorun, onların kendi varoluş koşullarından öte sosyal sermayenin birikimsel sürecine gönderme yapar. Toplumsal yapı içerisindeki bir aktöre kendisine sosyal sermaye kazandıracak kişilik özellikleri (töz) üzerinden bakmak oldukça problemlidir. Çünkü ilişkisel sosyolojiye göre güç, aktörlerin bir özelliği değildir. Gerçekte güç, sosyal ilişkilerin dışında düşünülemez. Adı geçen toplumsal hareket, toplumsal ilişkilerden dışlanmış olan bireylerin aracı sosyal sermaye kurma yolu ile çeşitli hak kayıplarına uğramalarını engellemeye çalışmaktadır. Bu anlamda LİSTAG gönüllüsü olan ailelerin daha çok orta sınıfı temsil ettiklerini de göz ardı etmemek gerekir.

Literatürde demokrasi ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar mevcuttur (Lewi 1996; Newton, 1999; Putnam 2000). Bunun yanında toplumsal hareketler ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere kurgulanmış bir araştırma en azından ülkemizde henüz gerçekleştirilmemiştir. Sosyal sermaye çalışmalarına farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan bu çalışma, LİSTAG gibi toplumsal bir hareketin sosyal sermaye rezervlerini artırma eğilimi üzerinde durmaktadır. Sosyal sermaye ve demokrasi bağlantısı tesisinde vazgeçilmez olarak kabul edilen temel kurgu ise sivil toplum ve sivil haklardır (Aydemir ve Özşahin, 2011). Sivil toplum bağlamında hayat bulan toplumsal hareketler ise pek çok açıdan sosyal sermaye rezervlerine katkı yapabileceğine sahiptir.

4. Tartışma ve Sonuç

Toplumun yapı taşları olarak kabul edilen sosyal ilişki ve ağlar, tüm sosyolojik kategoriler bağlamında büyük önem taşır. Toplumsal kurguda aslında her fert belli bir sosyal sermayeye sahiptir. Ancak bireyin sahip olduğu sosyal sermaye rezervi o ferdin ait olduğu aile ve akrabalık grubuna, üyesi olduğu diğer toplumsal gruplara ve sosyal ilişki kurduğu tüm diğer değişkenlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye rezervleri özlerle değil, bağlarla ilgilidir. Bireyin sosyal sermayesinin güçlü olması, onun toplum tarafından tanınması ve kabul görmesi anlamına da gelir. Ancak bu ağ ve ilişkilerin dışında bırakılmada doğal olarak çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Toplumsal aktörlerin ekonomik, kültürel ve sembolik sermayesinin potansiyeline bağlı olarak gelişen sosyal sermaye kavramı ise her zaman bütün aktörler açısından mutlak anlamda avantaj olmadığı gibi eşitlikçi bir yapıya da sahip değildir. Çünkü toplumsal yapıda var olan çeşitli kaynakların dağılımı tüm aktörler için eşitlikçi bir ilkeye dayanmaz. Kimi zaman kendiliğinden gerçekleşen bir süreç kimi zamanda dışlanma yolu ile ortaya çıkan bu eşitsiz koşullar, sosyal sermayenin kazanılması bağlamında oldukça problemlidir.

Toplumsal yapıdaki özer ve şeyler, sosyal bağların ürünleridir. Eşitsizliğin ilişkisel kökenleri olarak kabul edebileceğimiz bu süreç, özellikle de toplumsal yaşamda varlığını sürdürmeye direnç gösteren dezavantajlı gruplar açısından büyük bir sorun oluşturur. Birikimsel ağlar yolu ile belli bir potansiyele ve böylece avantaja dönüşen sosyal sermaye dışlayıcı bir unsur haline de dönüşebilir. Sosyolojik çözümleme bağlamında toplumsal yapıda ortaya çıkan ve katı bir hiyerarşik yapıya gönderme yapan böylesi negatif yönlü bir değişim dinamiğini aşmanın özel bir yolu ise toplumsal hareketlerden geçebilir. Toplumsal hareketler bizzat kendilerinin içerisinde yer aldıkları ya da temsil ettikleri kimlik ya da gruplar için sosyal sermayenin kazanılması serüveninde önemli yapı taşları olarak karşımıza çıkabilirler. Bu anlamda belki de toplumsal hareketleri sosyal sermaye kavramının karanlık yüzünün telafi edilmesi için araçsallaştırmak mümkün olabilir.

Kaynaklar

- Aydemir, M. A. ve Özşahin, C. (2011). Türk demokrasisinde kayıp halkayı keşfetmek: Türkiye örneği üzerinden sosyal sermaye-demokrasi bağlantısını yeniden düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 41–84.
- Başak, S. ve Öztaş, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27–56.
- Bourdieu, P. (2012). Toplumsal uzay ve sembolik iktidar. G. Çeğin ve E. Göker (Eds.), *Tözcülüğün tasviyesi-ilişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 349–366). Ankara: Notabene Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). *Handbook of theory of research for the sociology of education*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coleman, J. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge, UK: Belknap Press.
- Crossley, N. (2015). Bitişiklikler ve beğeniler: İlişkisel sosyolojide ilişkileri kavramsallaştırmak. C. Powell ve F. Depelteau (Eds.), *İlişkisel sosyoloji-ontolojik ve teorik yönelimler* içinde (s. 193–224). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Çeğin, G. ve Göker, E. (2012). Tözlere elveda: İlişkisel sosyolojinin alameti farikası. G. Çeğin ve E. Göker (Eds.), *Tözcülüğün tasviyesi-ilişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 11–22). Ankara: Notabene Yayınları.
- Emirbayer, M. (2012). İlişkisel bir sosyoloji için manifesto. G. Çeğin ve E. Göker (Eds.), *Tözcülüğün tasviyesi-ilişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 25–63). Ankara: Notabene Yayınları.
- Field, J. (2008). *Sosyal sermaye*. (B. Bigen ve B. Şen, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, B. (2008). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı* (A. Kars, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Lewi, M. (1996). Social and unsocial capital: A review essay of Robert Putnam's making democracy work. *Politics and Society*, 21(1), 45–55.
- Newton, K. (1999). Social capital and democracy in Modern Europa. In J. D. Maraffi, K. Newton, P. Whiteley & H. Keman (Eds.), *Social capital and European democracy* (pp. 3-24). New York, NY: Routledge.
- Paxton, P. (2002). Social capital and democracy. *American Sociological Review*, 67(2), 254–277.
- Christopher, P. ve Depelteau, F. (2015). İlişkisel sosyoloji nedir? C. Powell ve F. Depelteau (Eds.), *İlişkisel sosyoloji-ontolojik ve teorik yönelimler* içinde (s. 15–32). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival American community*. New York, NY: Simonand Sch.
- Tilly, C. (2012). Eşitsizliğin ilişkisel kökenleri. G. Çeğin ve E. Göker (Eds.), *Tözcülüğün tasviyesi-ilişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 219–245). Ankara: Notabene Yayınları.

